

Harald Hegstad: «Andreas Aarflot»

Publisert i Helje Kringlebotn Sødal (red.): *Kristne strateger*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk 2023, s. 312–321.

Andreas Aarflot (f. 1928) ble født i Hunan-provinsen i Kina i 1928. Foreldrene var misjonærer, utsendt av Det Norske Misjonsselskap. To år senere vendte familien tilbake til Norge og var fra 1938 bosatt på Grefsen i Oslo, der faren arbeidet som prest. Etter gymnaset begynte Aarflot som student ved Menighetsfakultetet, og han ble ordinert til prest i 1952.

I skolelaget på Grefsen ble han kjent med Karna Jensen, som senere ble hans kone. Sammen fikk de fem barn. Gjennom hele hans karriere var hun en viktig støttespiller, ikke minst i rollen som bispefrue.

Etter fire år som soldatprest i Indremisjonsselskapet var Aarflot noen år prest i Røyken, som også omfattet industristedet Slemmestad, der han lærte å kjenne arbeiderbefolkningens kår.

I 1960 ble Aarflot kalt til lærer i kirkehistorie ved Menighetsfakultetet, der han gikk gradene til professor. Faglig arbeidet han i denne perioden med norsk kirkehistorie, med doktoravhandlingen om Hans Nielsen Hauge som et hovedverk. Han ble også redaktør for *Luthersk Kirketidende*.

I 1976 ble Aarflot biskop i Borg bispedømme, etter Per Lønnings uventede avgang. Året etter ble han utnevnt til biskop i Oslo bispedømme, en stilling han hadde til han gikk av for aldersgrensen i 1998. Som biskop i Oslo var han også preses i Bispemøtet.

I tiden som teologisk lærer og som biskop hadde Aarflot en rekke kirkelige verv, nasjonalt og internasjonalt, og han deltok i en rekke utredninger og komiteer. Han var også en flittig skribent gjennom forskningsbidrag, faglige artikler og debattinnlegg. Mange av hans taler og prekener fra tiden som biskop er senere publisert.

Også gjennom en lang periode som pensjonist har Aarflot vært aktiv som forsker, debattant og kirkelig aktør.

Andreas Aarflot

Andreas Aarflot er utvilsomt en av de viktigste strategene i Den norske kirke i andre halvdel av det 20. århundre. Hans innsats handlet først og fremst om å utvikle og befeste Den norske kirke som trossamfunn i relasjon til staten, og som selvstendig aktør i samfunnet. Slik sett kan innsatsen betraktes som en ekstern strategi, samtidig som den hadde som sin forutsetning en intern strategi som besto i å utvikle selvforståelsen og den interne organiseringen i Den norske kirke. Aarflots strategi må også betegnes som offensiv, med ønske om å styrke kirkens rolle som selvstendig aktør i samfunnet. Mens utviklingen av Den norske kirke i Aarflots yrkesaktive tid foregikk innenfor rammen av statskirkeordningen, bidro hans strategi også på avgjørende vis til prosessen som ledet avviklingen av statskirkesystemet gjennom grunnlovsendringene i 2012 og den nye trossamfunnsloven i 2021.

Strategisk arbeidsform

I sin første periode som prest framsto ikke Aarflot som noen lederskikkelse på det nasjonale planet. Hans rolle endret seg imidlertid da han begynte som lærer ved Menighetsfakultetet (MF), og som redaktør av *Luthersk Kirketidende*. Tiden som strategisk leder i Den norske kirke kan derfor deles inn i tre perioder: tiden ved MF, tiden som biskop og tiden som pensjonist.

Gjennom alle tre perioder framstår han med en relativt klar og konstant agenda, som han gjør gjeldende på ulike måter og fra ulike posisjoner. Selv om Aarflot inntok en rekke sentrale posisjoner, framfor alt i rollen som biskop i Oslo og som preses for Bispemøtet, var hans innflytelse ikke bare betinget av disse posisjonene i og for seg, men av hvordan han brukte posisjonene til å fremme sine synspunkter.

En av Aarflots viktigste forutsetninger for gjennomslag som strategisk leder har vært evnen til skriftlig formulering av synspunkter og posisjoner. Det gjelder dels i tekster han selv har skrevet, og som er preget av forståelig og jordnær prosa, med enkle og klare argumentasjonslinjer. Dels gjelder det tekster der han har bidratt til å formulere vedtak og innstillinger fra ulike råd og utvalg. Bak disse ligger naturligvis samtaler i en gruppe eller et kollegium med til dels motstridende synspunkter, men der Aarflot maktet å lede diskusjonen mot en felles konklusjon, og å gi denne en skriftlig form som alle kunne akseptere. En av hans tidligere bispekollegaer uttrykker det slik:

Å arbeide i denne type råd og utvalg som skal formulere forslag og vedtak er sannsynligvis Andreas Aarflots aller sterkeste side. Han kommer alltid meget godt forberedt til ethvert møte hvor han deltar. Han sitter alltid til møtet er slutt. Og han er en mester i å formulere forslag til vedtak.¹

¹ Fougner 1993: 13

Tekster som er blitt til på en slik måte, har Aarflot i neste omgang bygd på i nye sammenhenger. Gjennom å formulere offisielle tekster for deretter å fortolke dem og anvende dem i den videre diskusjonen har Aarflot vært en svært effektiv og innflytelsesrik aktør i den kirkelige utviklingen.

Aarflots faglige bakgrunn som kirkehistoriker ga ham også basis for å forme forståelsen av de lange kirkelige og samfunnsmessige utviklingslinjene som hans egen virksomhet var en del av. Hans fagområde var norsk kirkehistorie med en doktoravhandling om Hans Nielsen Hauges kristendomsforståelse.² I sine arbeider om forholdet mellom stat og kirke tegner han opp det historiske bakteppet for sitt eget engasjement. I 1969 utga han boken *Kirke og stat i Norge*, som omhandler statskirkenes historie fra reformasjonen til situasjonen på utgivelsestidspunktet.³ Boken avsluttes med en fremadskuende epilog der han skriver:

Hvordan bør kirkens ordning i Norge være for at den skal bli i stand til på best mulig måte å virkeliggjøre sitt oppdrag som Jesu Kristi kirke i en ny tid? Hvis svaret på dette spørsmålet viser at det blir nødvendig med nye kirkelige ordninger og styringsformer, så må det arbeides for å få disse ordninger gjennomført så snart som mulig. Hvis statskirkesystemet viser seg å være til hinder for utfoldelsen av kirkens oppdrag i vår tid, vil det bli nødvendig å arbeide for statskirkenes oppløsning.⁴

Sitatet kan betraktes som en programerklæring for Aarflots innsats som kirkelig strateg: å arbeide for reformer i kirkens organisering og forhold til staten ut fra en teologisk forståelse av kirkens oppdrag og om nødvendig arbeide for å avvikle statskirkeordningen. Mens Aarflots tid som biskop ble preget av ulike reformer, fant den endelige oppløsningen av statskirkesystemet sted etter hans embetstid, men også denne på grunnlag av premisser Aarflot hadde vært med å etablere.

Etter avgangen som biskop i 1998 utga Aarflot en bok der han redegjør for reformarbeidet i Den norske kirke de foregående femti årene.⁵ Til forskjell fra boken fra 1969 er denne en historie der han selv spiller en sentral rolle. Boken kan derfor også forstås som fortellingen om Aarflots strategiske arbeid for å oppnå sine målsettinger om kirkelige reformer.

Kirketenkningen: «La kirken være kirke»

Den historiske bakgrunnen for sin innsats finner Aarflot i det som gjerne er blitt betegnet som «den kirkelige reformbevegelse» fra midten av 1850-årene. Den hadde allerede oppnådd en rekke

² Aarflot 1969b

³ Aarflot 1969a; Året etter kom en artikkel der han analyserte det teologiske og statsrettslige grunnlaget for statskirkeordningen i dens utforming på 1500-tallet (Aarflot 1970b).

⁴ Aarflot 1969a: 129–130

⁵ Aarflot 1999

reformer når det gjaldt kirkelig organisering, blant annet menighetsråd (1920) og bispedømmeråd (1933).⁶

Et viktig anliggende innenfor den kirkelige reformbevegelsen var å forstå kirken på dens egne premisser, også når den var en statskirke. Dette anliggendet medførte krav om større indre selvstyre og opprettelse av kirkelige rådsorganer. Blant dem som delte reformbevegelsens idealer, var det ulike meninger om hvorvidt det endelige målet var en kirke helt fri fra staten eller reformer innenfor statskirkens rammer.

Reformbevegelsen møtte motstand fra politisk og kirkelig hold. På den ene siden ble statskirkeordningen forsvart av de lavkirkelige organisasjonene, som så den som en ramme de kunne drive sitt arbeid innenfor, uten for mye konkurranse eller innblanding fra kirkelige organer. På den andre siden møtte reformtankene motstand fra mer folkekirkelig innstilte teologer som mente at staten best kunne ivareta interessene til det brede lag av kirkemedlemmer.

Reformspørsmålene hang derfor nært sammen med den prinsipielle forståelsen av kirken og kirkens oppdrag, noe Aarflots arbeid med disse spørsmålene er uttrykk for. Sentrale bidrag til hans kirketenkning er ikke minst samlet i boken med den talende tittelen *La kirken være kirke* fra 1990.⁷ I forordet skriver Aarflot at tittelen er uttrykk for det kirkesynet som har vært bærende for hans tjeneste, og et «program for fornyelse av kirken, og for bevisstgjøring om dens grunnlag og oppgaver i verden i dag».⁸

Som boktittelen indikerer, er Aarflot opptatt av at kirken må forstås på dens egne, teologisk begrunnede premisser, og at disse må være styrende for kirkelig virksomhet og organisering. Til grunn for denne posisjonen ligger en forståelse av kirken som fellesskapet av dens døpte medlemmer. En konsekvens er at styringen av kirken prinsipielt utgår fra kirkemedlemmene. Han hevder at «de styrende organer og råd i en kirke [er] manifestasjoner av og redskaper for den kollektive styringsmyndighet hos alle som har del i de troendes prestedømme».⁹ Aarflot leverer dermed en prinsipiell begrunnelse for det kirkelige demokratiet samtidig som han understreker at det kirkelige demokratiet følger andre prinsipper enn det politiske demokratiet.¹⁰

En slik forståelse av styringsansvaret betyr en avgrensning i to retninger. På den ene siden understreker han at prester og biskoper ikke har noen spesiell styringsautoritet i kirken i kraft av sin ordinasjon. Ordinasjonen gir åndelig myndighet, men ingen styringsmyndighet. De ordinerte bør

⁶ Aarflot 1999: 15–20; jf. Juvkam 2002

⁷ Aarflot 1990; jf. Austad 1993

⁸ Aarflot 1990: 8

⁹ Aarflot 1990: 28

¹⁰ Aarflot 1990: 29

likevel være representert i styringsorganene som delaktige i «det kollektive styringsansvar som tilligger *hele kirken*», skriver Aarflot.¹¹

På den andre siden aviser han at statlige myndigheter prinsipielt sett har noen styringsrett i kirken. Den myndigheten som staten utøver i kirkelige spørsmål innenfor rammen av en statskirkeordning, må derfor prinsipielt forstås som delegert fra kirken og utøvd på kirkens vegne. En slik konstruksjon blir imidlertid krevende dersom staten ikke respekterer kirkens egne prioriteringer, og Aarflot reagerte i ulike sammenhenger på det han oppfattet som utidig innblanding fra politisk ledelse eller embetsverket i Kirke- og Undervisningsdepartementet.¹² Som jeg skal komme tilbake til, innebar hans strategi i denne situasjonen å arbeide for størst mulig autonomi innenfor rammen av den eksisterende ordningen, og på sikt å arbeide for å avvikle statskirkeordningen.

Idealet om at «kirken selv» skal bestemme over sine indre anliggender, reiser spørsmålet om hvem «kirken selv» egentlig er. Dette er et klassisk stridsspørsmål i norsk kirkeliv om forholdet mellom kirken som folkekirke og kirken som fellesskap av de troende.

I sin kirketenkning tar Aarflot utgangspunkt i en reformatorisk forståelse av kirken som den gudstjenestefeirende menigheten. En slik forståelse gir en prioritet til kirken som lokal størrelse (lokalmenighet), men også til aktive og troende kirkemedlemmer som dem som representerer denne menigheten. Dette utelukker ikke en forståelse av at kirken består av alle døpte, men nødvendiggjør en vekselvirkning mellom disse to størrelsene, der den gudstjenestefeirende menigheten er subjekt for kirkens virksomhet, mens de døpte er objekt for menighetens forkynnelse og opplæring: «Den bekjennende menighet er subjekt, og den døpte menighet – som også menighetskjernen er en del av – er objekt for kirkens arbeid.»¹³

Forankringen i den bekjennende menigheten som subjekt innebærer også en sikring av at det er kirkens bekjennelse som legges til grunn for kirkens virksomhet. «Kirken må være bekjennelseskirke i sin sendelse, og folkekirke i sin innhøsting.»¹⁴ Folkekirkebegrepet er altså ikke et uttrykk for kirkens identitet, men for dens målsetting.

Aarflot mener likevel ikke at bare de aktive menighetsmedlemmene skal kunne avgi stemme ved kirkelige valg, men han understreker samtidig forbindelsen til den gudstjenestefeirende menigheten ved å peke på det meningsfulle i at kirkevalget foregår i kirken eller i et kirkelig lokale, og gjerne i tilknytning til en gudstjeneste.¹⁵

¹¹ Aarflot 1990: 33

¹² Aarflot 1990: 42–43

¹³ Aarflot 1990: 216

¹⁴ Aarflot 1990: 221

¹⁵ Aarflot 1990: 29

Aarflot oppfatter seg selv å være i kontinuitet med kirkesynet i den kirkelige reformbevegelsen, som han også påpeker at han «har vært aktivt med på å utforme».¹⁶ Dette kirkesynet fikk, blant annet gjennom Aarflots strategiske lederskap, stort gjennomslag i vedtak og dokumenter fra kirkelige organer.

Samtidig var det nettopp på disse punktene Aarflots agenda møtte motstand, ikke minst fra en kirkeforståelse der folkekirken i større grad ble oppfattet som uttrykk for kirkens identitet. At en slik folkekirketenkning hadde betydelig innflytelse på Arbeiderpartiets kirkepolitikk, bidro til å gjøre spørsmålet om kirkens identitet overfor staten konfliktfylt.¹⁷

Kamp for større kirkelig selvstendighet

Som nevnt kritiserte Aarflot både embetsverket i Kirkedepartementet og stortings- og regjeringspolitikere for å ville styre over kirkens indre anliggender. Allerede i tiden ved MF kritiserte han departementets rolle, blant annet i en artikkel med den polemiske tittelen «Kirkestyre i karjol».¹⁸ Her kritiserte han detaljstyringen fra departementets side og den manglende politiske viljen til å gjøre noe med rammevilkårene for kirken.

Da det midt i 1960-årene ble tatt nye initiativer for å bringe det kirkelige reformarbeidet videre framover, var Aarflot en aktiv deltaker, ikke minst som medlem av to kirkelige utvalg, det første ledet av biskop Fridtjov Birkeli, det andre av biskop Kaare Støylen.¹⁹ Som den eneste var Aarflot medlem av begge disse utvalgene.

Forslagene fra de kirkelige utvalgene fikk i 1975 en oppfølger i en offentlig utredning, ledet av Helge Sivertsen, der et flertall foreslo avvikling av statskirkeordningen. Utvalget foreslo ellers en rekke reformer innenfor rammen av statskirkeordningen.²⁰

I sin bispe- og prestedid kom Aarflot til å stå sentralt i arbeidet med å bringe reformprosessen videre. Arbeidet inkluderte en aktiv rolle internt i kirken og overfor politiske myndigheter. Aarflots fremste antagonist i denne fasen var utvilsomt Einar Førde, kirke- og undervisningsminister for Arbeiderpartiet fra 1979 til 1981. Han la i 1980 fram stortingsmeldingen *Om stat og kirke* som en oppfølging av Sivertsen-utvalget.²¹ Aarflot karakteriserer i ettertid stortingsmeldingen som «et harmdirrende oppgjør med reformbevegelsens kirkeprogram».²² Meldingen representerte samtidig en nyorientering i Arbeiderpartiets kirkepolitikk, med en positiv forståelse av religionens og kirkens rolle i samfunnet, men der man mente at denne viktige funksjonen best kunne ivaretas innenfor en

¹⁶ Aarflot 1990: 206

¹⁷ Jf. Midttun 1995

¹⁸ Aarflot 1970c

¹⁹ Rapportene fra utvalgene foreligger i Reformkommisjonen (1969) og Støylen (1973).

²⁰ NOU 1975: 30

²¹ St.meld. nr. 40 (1980–1981)

²² Aarflot 1999: 53

fortsatt statskirkeordning. Når det gjaldt konkrete endringer i kirkens organisering, inneholdt meldingen relativt beskjedne forslag.²³

I debatten som fulgte stortingsmeldingen, var Aarflot en sentral kritiker, både på egne vegne og som medlem av kirkelige organer. Her var taktikken å kritisere den prinsipielle tenkningen om forholdet mellom stat og kirke som meldingen representerte, og samtidig å argumentere for mer vidtgående reformer.²⁴

Denne taktikken bar frukter. Da stortingskomiteen leverte sin innstilling, var det med en langt større anerkjennelse av behovet for reformer enn det som lå i stortingsmeldingen, selv om man mente at reformene måtte skje innenfor statskirkeordningens rammer. I oppfølgingen av stortingsbehandlingen ble Aarflot oppnevnt som medlem av en arbeidsgruppe som skulle utforme forslag til regelverk for kirkelige møter og råd. Dette var forslag som i hovedsak ble tatt med i lovproposisjonen som førte fram til endringene i kirkeloven i 1984.²⁵

En konsekvens av lovendringene var opprettelsen av Kirkemøtet, som hadde sin første sesjon allerede høsten 1984. Dermed var et viktig krav fra reformbevegelsen innfridd. Som medlem av Kirkemøtet var Aarflot sentral i arbeidet med å formulere det nye organets selvforståelse som kirkens øverste representative organ med reell beslutningsmyndighet.

Også på andre måter var Aarflot opptatt av å hevde kirkens selvstendighet. I en dom i avskjedssaken mot Børre Knudsen, som hadde lagt ned den statlige delen av embetet i protest mot abortloven, begrunnet Hålogaland lagmannsrett sin avgjørelse (1982) på en måte som Aarflot fant problematisk. Her gikk Aarflot inn i en juridisk diskusjon i tidsskriftet *Lov og rett* der han kritiserte rettens forståelse av Kongens myndighet i lærespørsmål vis-a-vis kirkelige organer. Aarflot protesterte ikke mot at Knudsen ble fradømt sitt embete, men fant flere av rettens premisser uholdbare.²⁶ Da Høyesterett avgjorde saken endelig i 1983, var konklusjonen den samme, men de problematiske premissene var ikke med.

En annen sak der Aarflot var opptatt av å sikre kirkens selvstendighet i læremessige saker, var i forbindelse med den såkalte Hognestad-saken. Da Helge Hognestad, som hadde hevdet kontroversielle teologiske synspunkter, var eneste søker til kallskapellan i Høvik, advarte Aarflot som biskop sterkt mot han skulle bli tilsatt. På tross av protester fra biskopen og andre kirkelige instanser ble Hognestad utnevnt av regjeringen. Kirkestatsråden var også da Førde. I 1984 sørget Aarflot for at Hognestad ble løst fra sin stilling, for i stedet å gå inn i en spesialopprettet forskerstilling.²⁷

²³ Aarflot 1999: 50–58

²⁴ Aarflot 1999: 59–66

²⁵ Aarflot 1999: 67–75

²⁶ Aarflot 1983

²⁷ NOU 1985: 21: 35–37; Solli 1986

Hognestad-saken dannet en viktig bakgrunn for opprettelsen av Den norske kirkes Lærenemnd (1987).

Mens Førde rundt 1980 framsto for Aarflot som noe av en antagonist, var det i 1990-årene en annen markant kirkestatsråd fra Arbeiderpartiet som Aarflot markerte liknende synspunkter mot: Gudmund Hernes (kirke-, utdannings- og forskningsminister 1990–1995). Da regjeringen i 1993 utnevnte Rosemarie Köhn til Norges første kvinnelige biskop, fant Aarflot begrunnelsen problematisk. Da Hernes begrunnet utnevnelsen med at regjeringen hadde plikt til å sørge for det teologiske mangfoldet i kirken, mente Aarflot at han gjorde seg til «teologisk overdommer og går ut over sin kompetanse».²⁸ Aarflot aksepterte likevel utnevnelsen og foresto bispevigslingen av Köhn.

Kirkens politiske stemme

Aarflot var også opptatt av å hevde kirkens selvstendige rolle i politikk og samfunnsliv generelt, ikke bare i organisatoriske spørsmål om forholdet mellom statlig og indrekirkelig styre. Her utviklet han en ekstern, politisk strategi for å framheve kirkens ansvar, særlig i spørsmål som dreide seg om menneskeverdet.

Det prinsipielle grunnlaget for et politisk engasjement fra kirkens side redegjør Aarflot blant annet for under kapitteloverskriften «Kirkens profetiske oppdrag».²⁹ Ofte er toregimentslæren blitt brukt som argument for at kirken ikke skal blande seg i politiske spørsmål, men Aarflot peker på at dette handler om at kirken ikke skal utøve *politisk makt*. Kirken har imidlertid *Ordets* makt, som innebærer at den med utgangspunkt i den kristne tro bør være engasjert i ulike samfunnsmessige problemer, også av politisk art. Ikke minst handler det om å engasjere seg for de mest vanskeligstilte: «Når kirken taler menneskets sak mot systemene, de fattiges sak mot dem som søker å øke sin velferd, de angstfyltes sak mot dem som setter sin trygghet i sin styrke, da er den et talerør for Guds egen omsorg for menneskene.»³⁰ Her kan man innenfor kirken ikke nøye seg med å forkynne generelle prinsipper, men må også ta stilling til konkrete politiske løsninger.

Mens Aarflots motparter i stat–kirke-spørsmålet gjerne var politikere fra Arbeiderpartiet, ble den som i første rekke problematiserte kirkens politiske engasjement, høyrepolitikeren Kåre Willoch. Han reagerte blant annet på uttalelser der Aarflot hadde argumentert mot Natos atomvåpenpolitikk og for en handelsboikott av apartheidregimet i Sør-Afrika. Dette var spørsmål som blant annet sto på dagordenen i Mellomkirkelig råd, der Aarflot var medlem mellom 1970 og 1990. I en debatt som ble trykket i *Kirke og Kultur*, kritiserte Willoch kirken generelt og Aarflot spesielt for å bedrive politisk misbruk av kirkens autoritet, slik at alminnelige politiske vurderinger ble gitt en religiøs autoritet.³¹ I

²⁸ Aarflot 1998: 120

²⁹ Aarflot 1990: 75–111

³⁰ Aarflot 1990: 80–81

³¹ Willoch 1987

sitt svar pekte Aarflot på at kirkens profetiske oppdrag betyr at kirken er forpliktet til å vise engasjement i spørsmål som angår menneskene i samfunnet. Kirkens engasjement kan heller ikke begrenses til levering av etiske premisser; den må også kunne ta stilling i konkrete politiske spørsmål:

Politikk angår alle mennesker og hele deres livssituasjon. Kirkens budskap angår også alle mennesker og deres livssituasjon. Og omvendt: Det som angår menneskene angår kirken. Det er derfor umulig å stenge kirken ute fra det politiske rom. Kirken vil alltid måtte engasjere seg i politikk, fordi dens oppdrag er å formidle frelse, forsoning og rettferdige livskår for hele menneskeheten.³²

Biskoper og kirkelige organer har siden den gang med jevne mellomrom blitt kritisert også av andre politikere for å gå for langt i å uttale seg om konkrete politiske spørsmål. Den linjen Aarflot forsvarte i 1980-årene, har i stor grad vært den linjen kirken har fulgt helt fram til i dag.

Utvikling av Bispemøtets rolle

I mesteparten av sin bispetid satt Aarflot som preses for Bispemøtet. I mangelen av sentralkirkelige rådsorganer hadde det tradisjonelt vært Bispemøtet som hadde representert kirken på det nasjonale planet. Utviklingen av rådsorganer – og ikke minst opprettelsen av Kirkemøtet i 1984 – medførte behov for å gjennomtenke Bispemøtets rolle på ny.

Allerede i sin tid ved MF drøftet Aarflot dette spørsmålet i en lederartikkel i *Luthersk Kirketidende* der han hevder at Bispemøtet er blitt «en koloss på lurføtter». Kritikken gjaldt dels det han mener var Bispemøtets tungvinte arbeidsmåte, dels den manglende avklaringen av Bispemøtets rolle vis-a-vis den kirkelige rådsstrukturen.³³

Som biskop fra 1977 og Bispemøtets preses fra 1978 fikk Aarflot selv ansvar for å utvikle Bispemøtets rolle. Allerede som biskop i Borg pekte han på behovet for prinsipielle avklaringer av bispemøtets rolle i kirken, og han deltok litt senere i en arbeidsgruppe, nedsatt av Bispemøtet, som med Aarflot som hovedforfatter avga en innstilling i 1982.³⁴

Også på egne vegne har han i ulike sammenhenger gitt uttrykk for sin teologiske forståelse av bispetjenesten. Her hevder han en tradisjonell luthersk forståelse av at det ikke er noen prinsipiell forskjell mellom prestetjenesten og bispetjenesten, men «en distinksjon når det gjelder ansvar og omfang av de oppgaver som er pålagt».³⁵ Blant annet influert av økumeniske samtaler understreker

³² Aarflot 1987: 150

³³ Aarflot 1970a

³⁴ Bispemøtets arbeidsgruppe 1982; Om Aarflots rolle, se s. 5.

³⁵ Aarflot 1990: 54

han samtidig bispeembetets *kollegiale* dimensjon, altså at biskopene «i saker som gjelder hele kirken [...] samlet [vil] tale og handle på basis av et felles ansvar».³⁶

Tanken om biskopenes felles ansvar ble en motivasjon for at Bispemøtet ikke bare skulle være et rådslagningsforum for biskopene, men også et sted der de kunne opptre samlet og uttale seg i viktige spørsmål. Som preses la Aarflot vekt på at biskopene burde samle seg om enstemmige uttalelser og vedtak. «Jeg tror det er til gagn for kirken at biskopene opptrer mest mulig samlet», hevdet han mot slutten av sin tid som biskop.³⁷ Uttrykt med denne bokens begrepsbruk kan dette utsagnet anses som et ønske om å utvikle Bispemøtet som strategisk organ. Bispemøtet fikk større autoritet gjennom konsensusuttalelser enn gjennom sprikende uttalelser.

Strateg fra sidelinjen

På et av de siste møtene i Kirkerådet, før Aarflot gikk av som biskop, var han med på å oppnevne et nytt utvalg som skulle utrede forholdet mellom kirke og stat, og Aarflot opplyser at han var en pådriver for å få det nedsatt.³⁸ Utvalget, som ble ledet av Trond Bakkevig, avga sin uttalelse i 2002.³⁹ Denne utredningen var første skritt i en prosess som via et statlig utvalg (Gjønnes-utvalget) førte fram til kirkeforliket i 2008 og grunnlovsendringene i 2012, som åpnet for avviklingen i statskirken. Denne utviklingen har nådd sitt foreløpige slutt punkt med opphevelsen av kirkeloven og innføringen av lov om tros- og livssynssamfunn fra 2021. På mange måter innfrir denne utviklingen mange av Aarflots langsiktige målsettinger som kirkelig strateg. Selv om han selv ikke fikk stå sentralt i gjennomføringen av denne fasen, var han likevel med på å etablere premisser for den senere utviklingen.

Det at han selv ikke lenger sto midt i begivenhetene etter sin avgang som biskop, hindret ham ikke fra å være en aktiv bidragsyter fra sidelinjen. Gjennom mange aktive pensjonistår har han hyppig ytret seg i offentligheten og gitt innspill og råd til dem som har sittet i ulike posisjoner. Ikke minst har han vært aktiv når det gjelder spørsmål som har med kirkelig organisering å gjøre, noe som kom til uttrykk i boken *Mot en selvstendig folkekirke* fra 2007. Sammen med juristen John Egil Bergem kom han her med et fullstendig utkast til en kirkeordning for Den norske kirke.⁴⁰

Tross at han også som pensjonist har spilt en aktiv rolle, har han ikke hatt like stort gjennomslag fra sidelinjen som da han satt i førersetet. De ansvarlige aktørene har ofte lyttet til hans råd, men har ikke alltid tatt dem til følge. For Aarflots del viser det etter mitt skjønn at det var

³⁶ Aarflot 1990: 55; jf. Aarflot 1988

³⁷ Aarflot 1998: 147

³⁸ Nylenna 2021: 43

³⁹ Kirkerådet 2002

⁴⁰ Aarflot & Bergem 2007

kombinasjonen av personlige egenskaper og det å være i posisjon som gjorde ham til en så sentral strateg i og for Den norske kirke.

En vellykket strateg

Helt fra Aarflot inntok en offentlig rolle, har hans innsats vært preget av en klar strategisk målsetting om å hevde Den norske kirkes selvstendighet vis-a-vis staten og i siste instans å avvikle statskirkeordningen til fordel for en fri folkekirke. Gjennom systematisk og målbevisst innsats oppnådde han svært mye av sine mål gjennom sin embetstid. En nøkkel til suksessen lå i hans evne til å utnytte sine sentrale posisjoner i Den norske kirke til å fremme sine strategiske mål. Aarflot var ikke alene om å arbeide for en slik strategi, men både praktisk og ideologisk ble han dens viktigste representant. Selv om han ikke fikk spille den samme aktive rollen i årene etter at han gikk av som biskop, hadde han lagt mye av grunnlaget for at han i sin levetid fikk oppleve etableringen av Den norske kirke som fri folkekirke.

Litteratur

Austad, T. (1993). «Kirkens kjernestruktur er den lokale menighet»: trekk ved Andreas Aarflots kirketenkning. I P.-O. Gullaksen, T. Austad, E. Fougner & O. Skarsaune (Red.), *Reform og embete: festskrift til Andreas Aarflot på 65-årsdagen den 1. juli 1993* (s. 21–38).

Universitetsforlaget.

Aarflot, A. & Bergem, J. E. (2007). *Mot en selvstendig folkekirke*. Vigmostad & Bjørke.

Bispemøtets arbeidsgruppe. (1982). Bispemøtets grunnlag og plass i kirken: betenkning avgitt av en arbeidsgruppe oppnevnt av Bispemøtet. Andaktsbokselskapet.

NOU 1985: 21. (1985). *Den norske kirke og læren: fremgangsmåten ved behandling av teologiske lærespørsmål i Den norske kirke*. Kirke- og undervisningsdepartementet.

Støylen, K. (1973). *Den norske kirke og staten: innstilling fra Det frivillige kirkeråds utredningskommisjon av 1969*. Nomi.

Fougner, E. (1993). Biskop dr.theol. Andreas Aarflot 65 år 1. juli 1993. I P.-O. Gullaksen, T. Austad, E. Fougner & O. Skarsaune (Red.), *Reform og embete: festskrift til Andreas Aarflot på 65-årsdagen den 1. juli 1993* (s. 9–20). Universitetsforlaget.

Juvkam, P. (2002). *Kirken i statskirken: noen refleksjoner om reformbevegelsen av en som var med*. Det teologiske menighetsfakultetet.

Kirkerådet. (2002). Samme kirke – ny ordning: om ny ordning av Den norske kirke, med særlig vekt på forholdet mellom kirke og stat. Den norske kirke.

Midttun, J. (1995). Sosialdemokrati og folkekirke: Det norske arbeiderpartis forhold til kirke og religion. Norges forskningsråd.

- Nylenna, H. (Red.). (2021). *Stat(s)kirke: aktørseminar om prosessen fram mot, og i etterkant av, endringer i relasjonen mellom stat og kirke* (VID Rapport 2021/2). VID vitenskapelige høyskole.
- St.meld. nr. 40 (1980–1981). *Om stat og kirke*. Kirke- og undervisningsdepartementet.
- Reformkommisjonen. (1969). *Reform av Den norske kirke*. (1969). Nomi.
- Solli, E. (1986). *Hognestad-saken*. Norsk lærerakademi.
- NOU 1975: 30. (1975). *Stat og kirke*. Kirke- og undervisningsdepartementet; Universitetsforlaget.
- Willoch, K. (1987). Kirkens politiske engasjement. *Kirke og Kultur*, 92(3), 130–138.
- Aarflot, A. (1969a). *Kirke og stat i Norge: fra reformasjonen til våre dager*. Nomi.
- Aarflot, A. (1969b). *Tro og lydighet: Hans Nielsen Hauges kristendomsforståelse*. Universitetsforlaget.
- Aarflot, A. (1970a). Bispekirken går videre. *Luthersk Kirketidende*, 105(21), 481–482.
- Aarflot, A. (1970b). Det teologiske og statsrettslige grunnlag for kirkestyret i Danmark-Norge på reformasjonstiden. *Tidsskrift for teologi og kirke*, 41(1), 1–31.
- Aarflot, A. (1970c). Kirkestyre i karjol. *Luthersk Kirketidende*, 105(15), 337–339.
- Aarflot, A. (1983). Jus in sacris. *Lov og rett*, 22(4), 200–212. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3061-1983-04-03>
- Aarflot, A. (1987). Skal kirken tale eller tie? *Kirke og Kultur*, 92, 139–150.
- Aarflot, A. (1990). *La kirken være kirke*. Cappelen.
- Aarflot, A. (1998). *Arv og ansvar*. Verbum.
- Aarflot, A. (1999). *Trossamfunn og folkekirke: om reformene i Den norske kirke de siste femti år*. Verbum.
- Aarflot, A. (1988). The collegiality of bishops: A Lutheran perspective. *The Jurist*, 48, 359–375.